

हिरण्यस्तूप आङ्गिरसः। पवमानः सोमः। जगती, ९-१० त्रिष्टुप्

इषुर्न धन्वन्प्रति धीयते मतिर्वत्सो न मातुरुप सृज्यधनि।

उरुधरिव दुहे अग्र आयत्यस्य व्रतेष्वपि सोम इष्यते ॥ ९.०६९.०१

इषुः- शरः। धन्वन्- धनुषि। न- इव। मतिः। प्रति धीयते- निधीयते। मातुः- गोमातुः। ऊधनि। वत्सो न- शाब इव। सर्जि- सृज्यते। उरुधारा- विस्तीर्णक्षीरधारासंपन्ना। आयती- वत्सं प्रति गच्छन्ती धेनुः। अग्रे- प्रत्यक्षतः। दुहे- दोग्धि। इव- यथा तथा। अस्य- एतस्योपासकस्य। व्रतेष्वपि- धर्मेष्वपि। सोमः- रसः। इष्यते- प्रेर्यते ॥१॥

उपो मतिः पृच्यते सिच्यते मधु मन्द्राजनी चोदते अन्तरासनि।

पवमानः संतनिः प्रघ्नतामिव मधुमान्द्रप्सः परि वारमर्षति ॥ ९.०६९.०२

मतिः। उपो पृच्यते- संयोज्यते। मधु- रसः। सिच्यते। मन्द्राजनी- हर्षकरी सोमधारा। आसनि अन्तः- मुखस्यान्तः। चोदते- चोद्यते। प्रघ्नतामिव- रसनिष्पादकानां पुत्र इव। संतनिः- विस्तृतः। द्रप्सः- वेगवान्। मधुमान्- मधुरः। पवमानः- पुनानः। वारम्- वरणीयं प्रतीकम्। परि अर्षति- सरति ॥२॥

अव्यै वधूयुः पवते परि त्वचि श्रंभीते नक्षीरदितेऋतं यते।

हरिरक्रान्यजतः संयतो मदो नृम्णा शिशानो महिषो न शोभते ॥ ९.०६९.०३

वधूयुः- अप्कामो मूलशक्तिधाराकाम इत्याध्यात्मिके। अव्यै- सरणशीलरसस्य स्वस्थान एव रक्षाकरे उपलब्धिस्थाने। रसव्यञ्जके। रसस्य प्रवेशस्थाने। रसतत्त्वस्य सुलभतया

अवगमसाधनभूते । रसार्थयाचनसाधनभूते । रसक्रिये । रसावाप्तिसाधनभूते । रसावरणे ।
रससंभक्तारि । रसवर्धके । त्वचि- रूपे प्रतीके । परि- परितः । पवते- क्षरति । अदिते:-
अखण्डप्रकृतेः । नप्ती:- सन्ततीरोषधीर्भौमभोगान् वा । ऋतं यते- प्रकृतिनियतिभूतसत्योपासकाय ।
श्रथ्नीते- फलिनीः कर्तुं विश्लेषयति । हरि:- आकर्षकः । यजत:- पूज्यः । संयत:- नियतः । मद:-
रसः । नृम्णा- वीर्याणि । शिशान:- तीक्ष्णीकुर्वन् । अक्रान्- अन्तरायान् क्रामति । महिष:-
महामृगः सिंहः । न- इव । शोभते- प्रकाशते ॥३॥

उक्षा मिमाति प्रति यन्ति धेनवो देवस्य देवीरुप यन्ति निष्कृतम् ।

अत्यक्रमीदर्जुनं वारमव्ययमत्कं न नित्कं परि सोमो अव्यत ॥ ९.०६९.०४

उक्षा- वृषभः । मिमाति- शब्दयति । धेनव:- गावः । प्रति यन्ति- प्रतिगच्छन्ति । देवस्य- सोमस्य ।
निष्कृतम्- सदनम् । देवी:- तस्य द्योतनशक्तयः । उप यन्ति- अभिसरन्ति । अर्जुनम्- शुभ्रं
शुद्धमिति भावः । अव्ययं वारम्- सरणशीलरसस्य स्वस्थान एव रक्षाकरमुपलब्धिस्थानमित्यर्थः ।
रसव्यञ्जकम् । रसस्य प्रवेशस्थानम् । रसतत्त्वस्य सुलभतया अवगमसाधनभूतम् ।
रसार्थयाचनसाधनभूतम् । रसक्रियम् । रसावाप्तिसाधनभूतम् । रसावरणम् । रससंभक्तारम् ।
रसवर्धकम् । वरणीयं प्रतीकम् । अत्यक्रमीत्- अतिक्रामति । अत्कं नित्कम्- अध्यात्मज्योतिः सन् ।
न- संप्रति । सोम:- रसः । परि अव्यत- रक्षति ॥४॥

अमृक्तेन रुशता वाससा हरिरमर्त्यो निर्णिजानः परि व्यत ।

दिवस्पृष्ठं बर्हणा निर्णिजे कृतोपस्तरणं चम्बोर्नभस्मयम् ॥ ९.०६९.०५

अमृक्तेन- शोधितेन । रुशता- प्रकाशाख्येन । वाससा- आच्छादकेन । हरि:- आकर्षकः । अमर्त्य:-
अमरः सोमः । निर्णिजान:- शोधितः । परि व्यत- आच्छादितो भवति । दिवस्पृष्ठम्-

चित्ताकाशस्योत्कृष्टस्थाने स्थितम् । बर्हणा- वृत्रनिबर्हणाय । निर्णिजे- शुद्ध्यै । चम्बो:-
द्यावापृथिव्योः । उपस्तरणम्- आच्छादनशीलम् । नभस्मयम्- आकाशस्थं सूर्यम् ।
चिदाकाशस्थमात्मसूर्यमित्याध्यात्मिके । कृत- अकरोत् ॥५॥

सूर्यस्येव रश्मयो द्रावयित्वौ मत्सरासः प्रसुपः साकमीरते ।

तन्तुं ततं परि सर्गास आशवो नेन्द्रादृते पवते धाम किं चन ॥ ९.०६९.०६

सूर्यस्येव रश्मयः- सूर्यकिरणा इव । द्रावयित्वः- द्रवणशीलाः । मत्सरासः- हर्षकराः । प्रसुपः-
प्रशान्ताः । साकम्- युगपदेव । ईरते- गच्छन्ति । ततम्- विस्तृतम् । तन्तुम्- धर्मसन्तानं प्रति ।
परि- परितः । सर्गासः- सृष्टाः । आशवः- क्षिप्रकारिणः । इन्द्रात्- ईशनाधिदैवतात् । ऋते । किं
चन । धाम- स्थानम् । न पवते- न क्षरति ॥६॥

सिन्धोरिव प्रवणे निम्न आशवो वृषच्युता मदासो गातुमाशत ।

शं नो निवेशे द्विपदे चतुष्पदेऽस्मे वाजाः सोम तिष्ठन्तु कृष्टयः ॥ ९.०६९.०७

सिन्धोः- जलस्य । प्रवणे- सुखेन गन्तुं शक्ये । निम्ने- निम्नस्थले । इव- गतिरिव । आशवः-
वेगयुक्ताः । वृषच्युताः- वर्षकाः । मदासः- तृप्तिकराः । गातुम्- मन्त्रम् । आशत- व्याप्नुवन्ति । नः-
अस्माकम् । निवेशे- गृहे । द्विपदे चतुष्पदे- पशुमनुष्यादीनाम् । शम्- मङ्गलं कुरु । सोम- रस ।
अस्मे- अस्माकम् । वाजाः- बलानि । कृष्टयः- शोभनकर्मकराणि । तिष्ठन्तु ॥७॥

आ नः पवस्व वसुमद्विरण्यवदश्वावद्गोमद्यवमत्सुवीर्यम् ।

यूयं हि सोम पितरो मम स्थनं दिवो मूर्धानः प्रस्थिता वयस्कृतः ॥ ९.०६९.०८

आ- समन्तात् । नः- अस्माकम् । वसुमत्- संपद्युक्तम् । हिरण्यवत्- ज्योतिर्युक्तम् । अश्ववत्-
प्राणप्रतीकतुरगायुक्तम् । गोमत्- चिद्रश्मिप्रतीकधेनुयुक्तम् । यवमत्- हव्ययुक्तम् । सुवीर्यम् । पवस्व-
क्षर । सोम- रस । यूयम्- भवन्तः । मम- मे । पितरः- गुरवः । स्थन- सन्ति । हि- खलु ।
वयस्कृतः- हव्यकारिणः । दिवो मूर्धानः- दिवस्पृष्टाः । प्रस्थिताः- अभ्युत्थिताः ॥८॥

एते सोमाः पवमानास इन्द्रं रथा इव प्र ययुः सातिमच्छ ।

सुताः पवित्रमतिं यन्त्यव्यं हित्वी वत्रिं हरितौ वृष्टिमच्छ ॥ ९.०६९.०९

एते- इमे । पवमानासः- पुनानाः । सोमाः- रसाः । इन्द्रम्- परमेश्वरम् । रथा इव । सातिम्-
संभजनम् । अच्छ- अभिलक्ष्य । प्र ययुः- प्रगच्छन्ति । सुताः- निष्पन्नाः । वत्रिम्- जीर्णताम् ।
हित्वी- हित्वा । हरितः- आकर्षकाः सन्तः । वृष्टिम्- वर्षाम् । अच्छ- अभिलक्ष्य । अव्यम्-
रक्षाभूतम् । पवित्रम्- शोधकं भाजनं प्रतीकम् । अति- अतिक्रम्यापि । यन्ति- सरन्ति ॥९॥

इन्द्रविन्द्राय बृहते पवस्व सुमृळीको अनवद्यो रिशादाः ।

भरा चन्द्राणि गृणते वसूनि देवैर्द्यावापृथिवी प्रावतं नः ॥ ९.०६९.१०

इन्द्रो- क्लेदनशील रस । बृहते- महते । इन्द्राय- परमेश्वराय । सुमृळीकः- आनन्दमयः सन् ।
अनवद्यः- दोषरहितः सन् । रिशादाः- बाधकनाशकः सन् । पवस्व- क्षर । गृणते- स्तोत्रे ।
चन्द्राणि- आह्लादकानि । वसूनि- धनानि । भर । नः- अस्मान् । द्यावापृथिवी- द्यावापृथिव्यौ ।
देवैः- देवताभिः । प्रावतम्- प्रकर्षेण रक्षतम् ॥१०॥